

תגובה קצרה

יובל שרלו

ביקורתם היסודית של הכותבים על דבריי בנושא הבשר המיוצר במעבדה היא בבחינת "אשר יגורתי – יבוא לי". המאמר שפורסם הוא תקציר הרצאה ביום עיון, שמטבעה נועדה לפתוח שערי מחשבה ולא לעסוק בפרטים ובסעיפים. לפיכך דבריהם על חלקיות הדיון והיעדר דיון מקיף נכונים הם, אך מתעלמים מההקשר ומהסוגה. בד בבד, נכתבו בתגובתם דברים חריפים מאוד הנוגעים לחלק מהטיעונים הכלליים. במסגרת קצרה זו אתייחס בקיצור נמרץ לראשי הפרקים של טענותיהם, ונראה לי כי לפחות בחלקם האחרון – הם רלוונטיים ביותר לסוגיות רבות הנידונות בבמה המכובדת של בד"ד: תמונת המצב: האם אנו עומדים לפני משבר בתחום ההזנה? האם הזיהום שיוצר הבשר בייצור התחליפי קטן יותר מאשר גידול הבשר? המחברים טוענים שכבר מאתיים שנה מתקיים הדיון על החוסר במשאבי מזון בעולם ההולך ומתפתח, וטוענים כי אין תחזית זו נכונה בהכרח ולמעשה אין איום משמעותי בזמן הקרוב. עמדתי אינה קובעת שאכן אנו עומדים לפני משבר ודאי, או שהזיהום בייצור בשר במעבדה קטן יותר. לי אין כלים מדעיים נחוצים לקבוע זאת, ואיני נוהג לכתוב על דברים שאין לי כלים ראויים לדון בהם. אני כותב מעמדתו של פוסק הלכה, וטענתי היא פשוטה הרבה יותר: די לנו בחשש הזה ובאפשרות הנוראה הזו, שהיא גם ההערכה שנכתבה על ידי מספר עצום של מדענים, כדי לחייב לעסוק במשימת הפיתוח של תחליפי מזון מן החי כמשימה חשובה מאוד. כמו בסוגיות קיימות רבות – אין אנו צריכים לוודאות כדי לדון בהן במלוא העוצמה, בשל האפשרות שמא הן נכונות, בעיקר לאור העובדה שאם תתמש הערכה סבירה זו – אבוי לנו ואבוי לעולם. גם הצגת דבריי כאילו טענתי שהבשר המיוצר במעבדה הוא "פתרון קסם" אינה הגונה. אין ספק ש"הדבר תלוי בזמינות הפקת האנרגיה" ובתנאים נוספים וכדו', כדברי הכותבים. וגם כאן: עמדתי היא שדי לנו באפשרות הסבירה שמדובר בפער גדול בין זיהום העולם בתעשיית הבשר הנוכחית וחוסר היכולת להמשיך בו ובין האפשרויות הגלומות בבשר המיוצר במעבדה כדי לראות בכך השפעה של שיקולי הפסיקה מהמעגל השני (ראו להלן) במצב שבו הכלים ההלכתיים הממוקדים מאפשרים כמה דרכים.

ואכן, עיקר טענתי אינה עוסקת בדיוק המדעי. היא גם אינה טוענת שאם הייתה עמדה חד-משמעית בדבר יתרונות הבשר המיוצר במעבדה הייתה לזה השפעה ישירה על ההלכה, והיא תהיה חוט השדרה המרכזי של הפסיקה. מה שכתבתי הוא שהמוטיבציה צריכה להיות גדולה, בשל הפוטנציאל האפשרי הקיים בבשר הזה, והדבר ישפיע במקום שבו יש יותר מאפשרות אחת. האם זו תפיסת מקום "לא פרופורציונאלי" של הסוגיה עצמה והעיסוק בבשר המיוצר במעבדה? לדעתי, לא, בעיקר בשל העובדה שאם המומחים הרבים הסוברים שהמצב חמור מאוד צודקים ולו באופן חלקי – זו הבעיה העיקרית שצריכה להעסיק את העולם בעת הזו. חוסר הפרופורציה שנטען כלפי הוא בדיוק טענתי, רק לכיוון ההפוך, והוא מתרחש כאשר מתעלמים מסוגיה קריטית זו. יראה הקהל וישפוט.

מקומם של שיקולים מטא-הלכתיים במשנת הרב סולובייצ'יק: כאבה לי מאוד מצגת הדברים המעוותת ביחס לדברים שכתבתי על הרב סולובייצ'יק זצ"ל. לעולם איני כותב על הדעה המשוערת של אדם, בוודאי לא לאחר מותו, ולא עלתה על דעתי לטעון שהרב סולובייצ'יק היה משנה את טעמו, וסובר כי יש להכניס שיקולים של מוטיבציה (כמו: "משום עיגונא אקילו בה רבנן") או כל שיקול מטא-הלכתי לתוך פסיקה ההלכה. איני נוהג בדרך זו בשל עמדתי שמדובר בחסרון ישרות אינטלקטואלית, ויש בה גם ביזוי מסוים כלפי הרב זצ"ל ועמדתו. כתבתי במפורש "אפשר שגם הרב סולובייצ'יק עצמו היה מסכים כי הזנת העולם, מניעת רעב וזיהום וכדו' – הם שיקולים הלכתיים, שאינם רק חלק מהמוטיבציה אלא גם כלי פסיקה מהותיים בסוגיה שאנו עוסקים בה..." , לאמור: הטיעונים שהבאתי הם טיעונים הלכתיים ולא "חלק מהמוטיבציה". המבקרים אפוא שגו בהבנת דבריי המפורשים, ולמעשה אין לנו מחלוקת על חוסר הלגיטימציה של טיעוני שינוי הדעה.

החששות: ההנחה כי לבשר המיוצר במעבדה עלולות להיות השלכות מסוכנות ביותר בשל היותו מוצר מלאכותי, נדחית על ידי המגיבים באמירה "לא מובן מדוע יש לחשוש שבשר מתורבת זיק לבריאות יותר מאשר בשר-משק. אפשר לטעון שההיפך הוא נכון, הודות בעיקר לעובדה שהבשר גדל בתנאי מעבדה סטריליים, דבר שמפחית באופן משמעותי את הסיכויים לזיהום". יראה הקהל וישפוט, ויכריע אם במוצר מהונדס יש סכנות גדולות יותר מאשר זיהום, או פחותות יותר בשל היותו מיוצר במעבדה.

הבחינה ההלכתית: "ביטול": ועתה לעיקר: האם אכן לא ניתן לבחון את השאלה גם בטיעונים של "ביטול"? שוב, יראה הקהל וישפוט, האומנם יש רק שתי אפשרויות (כל התאים הם חלק מתאי המקור; כל התאים חדשים) או שניתן להבחין הבחנה הלכתית בין תא המקור (שכן הוא היה חלק מחיים) ובין התאים שפותחו (שכן הם מעולם לא היו חלק מחיים). אני מכבד את עמדת המגיבים, אך חולק על טענתם שרק שתי האפשרויות שהעלו הן הקיימות. העובדה שסוגיה זו נתונה גם במחלוקת הרבנים

רייזמן ואריאל הי"ו מחזקת את טענתי ששתי האפשרויות שהמבקרים מציגים אכן אפשריות, אך אינם היחידות.

בשל העובדה שרבים מהרבנים שעסקו בשאלה זו דנו בה מצד דיני ביטול – גם אני התייחסתי בקיצור לסוגיה זו. אם אכן זו הסוגיה המתאימה לדיון בבשר המיוצר במעבדה – אני נוטה לקבל את העמדה השלישית, ולא את שתי העמדות שכותבי התגובה סוברים שהן היחידות האפשריות. הדבר נובע מהבנת דין "ביטול" בסוגיות הלכתיות נוספות. אך כפי שצוין, נראה לי כי לא זו הסוגיה שיש לדון בה בתחום הבשר המתורבת, אלא סוגיית "גידולין" המשתרעת על פני היבטים רבים, בעיקר של מצוות התלויות בארץ (גידולי תרומה, גידולי שביעית וכדו'). צודקים המגיבים שהדבר מחייב מאמר ארוך ומסודר, אך הם מתעלמים בדבריהם מהסוגה של סיכום הרצאה ביום עיון.

האם הבשר המיוצר במעבדה היה "חי"? גם בתחום הסברה, יראה הקהל וישפוט: האם יש לראות בבשר המיוצר במעבדה דבר מה שהיה חי, בשל העובדה שייצורו מתבסס על "שימוש בתאי שריר המופקים מרקמה בת אכילה", או כדבריי "המוצר שלפנינו מעולם לא היה בשר, מעולם לא היה חי". המגיבים מתייחסים בדרכם לתאים, ואילו אני לעובדה שהמוצר לא היה חי, ועל הקורא מוטל לבחור בעמדה הנראית בעיניו.

מליחה והכשרת הבשר: המגיבים מבקרים את עמדתי שהמליחה תהווה בעיה, שכן כלל אין צורך למלוח תאי שריר או תאי גזע שאין בהם דם. זו עצמה עמדה הלכתית שעשויה להיות נכונה, אולם איני מכיר עמדה המבחינה בין תאים שונים בדיני הכשרת הבשר. אין שום הוכחה מדיני בשר נא, שכן הוא אינו זקוק למליחה לא בגלל שאין בו דם, אלא בגלל העובדה שהדם שבו הוא דם האיברים שלא נאסר, וגם פטור עור ממליחה אינו מוכיח את "הפרדת התאים" בין תאים שיש בהם דם לאלה שאין, שכן העור הוא חטיבה בפני עצמה, ואינו נתפס כחלק מן הבשר. לעומת עמדתם, אני סובר שאין כזה דבר, והמליחה מתחייבת לבשר כחטיבה, ולא כתאים פרודים. יש היגיון בשתי העמדות, ויבחן הקורא אם עמדתי היא "תמוהה". צודקים כמוכן כותבי הביקורת באמירתם שלא ניתן לדחות את העמדה המחמירה בטיעון הזה לבדו.

המבקרים גם צודקים מאוד שלא הבאתי את הטיעונים העוסקים בפרטי הלכה שבסופו של דבר – לדעתי הבשר הזה אינו "בשרי". אני שב ומפנה לסוגה של מאמר זה. את הנימוקים לכך אכן אכתוב בחד ה' עלי.

על מה המחלוקת המהותית: עד הגיעי לפסקת הסיום של דברי המבקרים נראה היה לי שהמחלוקת בינינו למעשה אחת היא: האם אנו מסתכלים על התאים (כדבריהם בסוגיות השונות) או על המוצר והקשרו (האם היה אי פעם "חי" וכדו', כטענתי). ברם, מפקאות הסיום עולה שלדעתם יש בינינו מחלוקת במקומה של ה"מטא-הלכה",

ולמעשה קריאה חוזרת של דבריהם, והארכתם בדברי הרב סלובייצ'יק זצ"ל, הייתה צריכה לחשוף את העובדה הזו כבר קודם לכן.

על כן, וכדי שלא תצא תקלה על ידי, אדגיש: אני מסכים לחלוטין עם דברי המבקרים, שהם החשובים ביותר בדבריהם ש"היתרונות האלה מהווים סיבה לעקור את הדיון ההלכתי מיסודו. בו בזמן שברור שעקרונות מטא-הלכתיים משפיעים על הדיון ההלכתי, הם לא יכולים לנטרל את הצורך לעיין בשאלת הכשרות מהעקרונות היסודיים שלה". בנושא זה אין בינינו כל מחלוקת. דיון הלכתי מתקיים בכלים הלכתיים, ולא במוטיבציות. הפתיחה בצורך וברצון לראות בבשר המיוצר במעבדה מענה לסכנות האפשריות של העולם לא ביטאה שום טענה שמטא-הלכה משתפת בפסיקת ההלכה. פסיקת ההלכה בנושא הבשר המיוצר במעבדה צריכה להיעשות בדרכים המקובלות לפסיקת הלכה (ביטול, גידולין וכדו'). ואם לצורך האפשרות להבהיר את עמדתי זו נכתבו על דבריי דברי הביקורת הקשים – היה כדאי.

המחלוקת בינינו היא בנושא מה נחשב כנימוקים הלכתיים: האם צורך באוכל לעולם כולו (בהנחה מדעית שזה אכן המצב) הוא שיקול "מטא-הלכתי" או הלכתי, מצד דיני פיקוח נפש דרבים? האם החובה המוטלת עלינו לשמור על עולמו של הקב"ה, ועל המינים הקיימים בו, היא שיקול "מטא-הלכתי", או הלכתי, מדינים הלכתיים של "בל תשחית" או דברי רמב"ן במצוות "שילוח הקן" כפי שהבאתי בדבריי המקוריים? עמדתי בסוגיה זו אינה "קיצונית" אלא עמדת ביניים, שנמצאת הרבה בדברי הפוסקים: אכן, אלה אינם טיעונים העומדים לעצמם, באותו מעמד של הדיון ההלכתי הממוקד. אולם כאשר עומדות אפשרויות שונות מבחינה הלכתית, ואין אפשרות להכריע בהן בכלים הרגילים של פסיקת ההלכה, ייכנסו שיקולים אלה. ועל כן כתבתי בדבריי המקוריים: "פוסקי ההלכה שדנים בשאלת הבשר", ומודעים לצורך בו ולכשלים העמוקים הקיימים בתעשיית הבשר של היום, יכריעו כי מבין האפשרויות ההלכתיות השונות, הקיימות בתחום המקובל כפסיקה בדרכים לגיטימיות, יש לבחור בשיטה המאפשרת את ייצור הבשר הזה, ואף את זו שמטילה הגבלות מעטות ככל האפשר על השימוש בו".